

Ольга Мельник

Мельник Ольга Євгенівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Чернігівського національного технологічного університету, проректор з науково-педагогічної та виховної роботи ЧНТУ. Сфера наукових інтересів – філософія освіти.

КОМУНІКАТИВНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Автор доводить, що в умовах глобалізації ринкова мова узгалянює всі міжлюдські відносини через схему егоїстичної орієнтації персон, через власні преференції кожного, тому соціальний зв'язок, заснований на взаємному визнанні, не вкладається у поняття договору чи раціонального вибору. Відповідно актуалізується необхідність звернення філософії освіти до студій, пов'язаних з сучасними пошуками етики для сучасного світу, зокрема з проектом практичної комунікативної філософії освіти.

Ключові слова: комунікаційна раціональність, філософія освіти, трансцендентальна прагматика, дискурсивна етика, цінності.

Немало західних, зокрема німецьких, філософів і соціологів кінця ХХ ст. висунули нові парадигми сучасної філософської та соціологічної думки. Однією з таких парадигм є комунікативна філософія, яка спирається на трансцендентальну (ідеальну) мовленнєву прагматику. Її провідні представники – К.-О. Апель, Ю. Габермас, В. Кульман, Д. Бюлер, П. Ульріх та ін.

Зміна парадигми, що здійснювалась у процесі переходу від «філософії свідомості» до «філософії комунікації» самосвідомих індивідів теорії комунікативної дії полягала в подоланні «методичного соліпсизму» (Е. Гуссерль) класики, й була спрямована на виявлення більш фундаментальних підвалин, аніж ті, що їх можна було б вивести з чистої людської суб'єктивності. Це стосувалося й достеменності, усезагальності та очевидності знання, правильності та універсальності етичних норм і цінностей. Комунікація, досягаючи своєї довершеної форми

дискурсу, мала стати тією інстанцією, за допомогою якої індивіди, діючи комунікативно, мали б змогу спільно обговорювати та обґрунтовувати свої норми та цінності. З апеляцією до комунікації пов'язувались сподівання на те, щоб у філософській і соціологічній теорії запровадити етичний вимір (комунікація передбачає суб'єкт-суб'єктний зв'язок, визнання в іншій людині суверенної особистості, повагу до неї – а це вже й є початок етичного зв'язку) і в такий спосіб перебороти як позитивістське тлумачення соціальної науки, засноване принципом «свободи від цінностей», так і ірраціоналістичне та нігілістичне ставлення до самих цих цінностей. Звідси ще одне визначення трансцендентальної прагматики – комунікативна чи дискурсивна, етика.

Першим постулатом вказаної філософії є постулат породження істини: «Історія думки може бути досліджена лише за умови, що думка має бути висловлена за допомогою мови і показана у формі тексту, на рівні якого вона констатується у своїй всезагальності в спеціально розроблених формах мови. Текст виступає як особлива система, якій притаманні завершеність і цілісність, а також внутрішня зв'язність і послідовність. Саме в текстовій діяльності може актуалізувати себе самосвідомість суб'єкта, оскільки обмін знаннями і досвідом, емоціями, цінностями, ідеалами та нормами неможливий поза межами породження й інтерпретації текстів. Тобто текст стає джерелом відомостей і знань про ту чи іншу предметну реальність, і в цьому значенні він є фундаментальним поняттям культури, означаючи «процеси інтеграції культурних значень в цілісні єдності осмислень» [1, с.114].

Отже, будь-який комунікативний акт – це завжди діалог (хоча саме поняття діалогу не може бути зведено до комунікативного акту). А оскільки будь-який текст може нести в собі інформацію про світ, обмін цією інформацією в процесі комунікації означає обмін знаннями про світ, їх уточнення, зміну, узагальнення чи відкидання. Сприймаючи текст у процесі спілкування чи комунікації, той, хто має текст, здійснює зустрічне породження тексту. Результатом комунікації або діалогу є ефект певного збігу тексту автора і тексту партнера по діалогу, який зумовлюється суміщенням основоположних смислових комплексів породженого і «зустрічного» чи похідного, відродженого текстів. Отже, основою такого діалогу є «багатосуб'єктність» цього процесу, а результатом – збіг «смислових центрів» при обміні діями породження й інтерпретації текстів. У цьому процесі автор тексту та його партнер постійно змінюють свої ролі, що робить їх рівноправними учасниками діалогу.

Поняття істини при цьому означає те, що відповідає: а) внутрішнім критеріям того чи іншого виду мислення; б) вимогам розумової

комунікації, що веде дискурс. Якщо перше визначення істини є традиційним і не вимагає додаткових пояснень, то відносно другого слід зробити кілька уточнень. Що означає відповідність вимогам розумової комунікації? Це – додержання певних процедур, які окреслюють процес отримання інформації, а саме:

- 1) виокремлення основних тез автора;
- 2) формулювання власних контртез;
- 3) виділення того розумового простору, в якому ведеться діалог.

Інакше кажучи, акцент робиться не на тому, що дещо безумовно сприймається як істина, а на процесі породження того, що визначається як істина. Тобто завдання полягає не у тому, щоб істину передати, а у тому, щоб актуалізувати до істини відношення, зробити її предметом рефлексії, критики, осмислення.

Де істина пов'язана з комунікуванням двох, або більше суб'єктів, тобто з інтерсуб'єктивністю, з'являється морально-нормативне поле дискурсу і необхідність вирішення проблеми етики суб'єктів пізнання, освіти у доктринально-ідеологічній сфері.

Першим важливим кроком у вирішенні проблеми педагогічної комунікації є розгляд співвідношення етики та логіки в функціонуванні учасників освітнього процесу засобами осмисленої комунікації. Власне освіта, окрім спілкування професіоналів, функціонує, реалізується як адекватне існування тільки тоді, коли присутня осмислена принципами комунікація. «Той, хто буде осмислювати взаємини між наукою й етикою в сучасному індустріальному суспільстві, що охоплює увесь світ, виявиться в парадоксальній ситуації. А саме, з одного боку, потреба в універсальній, тобто зобов'язуючій все людське суспільство, етиці ще ніколи не була настільки актуальною, як у наше століття єдиної планетарної цивілізації, породженої технологічними наслідками науки. З іншої ж сторони, філософське завдання раціонального обґрунтування загальної етики ще ніколи не були настільки складним, як у століття науки тому, що ідеї інтерсуб'єктивної значимості в це століття наука завдає шкоди сциєнтистською ідеєю нормативно нейтральної або вільної від цінностей «об'єктивності» [2, с.263].

Як пише К.-О. Апель, якщо ввести розрізнення між можливими сьогодні типами впливу людських учинків між мікросферою (родина, шлюб, сусідство), мезосферою (рівень національної політики) і макросферою (доля людства), то можна буде без проблем довести, що діючі в наш час у всіх народів моральні норми усе ще сконцентровані переважно в інтимній сфері (особливо – у сфері регулювання сексуальних відносин); уже в мезосфері національної політики вони в значній мірі зводяться до архаїчного імпульсу групового егоїзму й групової іден-

тифікації, тоді як власне політичні рішення вважаються проблемами морально нейтрального «державного резону»; що ж стосується макросфери людських життєвих інтересів, то виглядає так, що турбота про них віддана, у першу чергу, відносно нечисленним посвяченим. Однак цій ситуації в консервативному секторі моралі з недавніх пір протистоїть зовсім інша ситуація в області впливу людських учинків, особливо пов'язаного з ними ризику: внаслідок планетарної експансії й переплетення народів, здійсненого науково-технічною цивілізацією, у цей час вплив людських учинків – напр., у рамках промислового виробництва, – треба в значній мірі локалізувати в макросфері загальних життєвих інтересів людства. «Науково-технічна цивілізація поставила всі народи, раси й культури – без врахування специфічно групових конкретних для кожної групи моральних традицій – перед обличчям загальної етичної проблематики. Уперше в історії роду людського люди практично поставлені перед завданням брати на себе солідарну відповідальність за наслідки своїх дій у планетарному масштабі» [3, с.265]. Вимога спільної відповідальності викликає необхідність досягнення взаєморозуміння в оцінюванні нормативних стандартів та ціннісних вподобань, чи краще, інтерсуб'єктивного узгодження тих вихідних принципів, на які б спиралась етика відповідальності.

Варто було б думати, що цій необхідності солідарної відповідальності повинна відповідати інтерсуб'єктивна значимість норм або, щонайменше, основні принципи етики відповідальності. Все це стосується першого аспекту проблемної ситуації, до якої підштовхує тема «етика в століття науки».

Другий аспект проблемної ситуації, що перетворює її, як уже вказувалося, у парадоксальну, нав'язує себе професійному філософові, коли той розглядає теоретичне – або, точніше, метатеоретичне – проблемний стан відносин між наукою й етикою. А саме останнє характеризується широким поширенням в мислителів переконання про те, що можливість інтерсуб'єктивної значимості аргументів простирається взагалі рівно настільки, що й можливість наукової об'єктивності в сфері логіко-математичних формальних наук й в області емпірико – аналітичних реальних наук. І от оскільки ані норми, ані ціннісні судження ніколи не вдавалося вивести за допомогою формалізму логіко-математичних умовиводів або ж індуктивних висновків з фактів, остільки ідея наукової об'єктивності начебто б відсилає домагання моральних норм або ціннісних суджень на значимість у сферу ні до чого не зобов'язуючої суб'єктивності. «Імпліцитно або експліцитно представлені в світоглядно – ідеологічних контекстах домагання етики на значимість – як видається – повинні зводитися до ірраціональних, емо-

ційних реакцій, або до настільки ж ірраціональних довільних рішень. Отже, доступними раціональному обґрунтуванню є не самі етичні норми, а лише вільні від цінностей описи фактично дотримуваних моральних норм, або ж каузальні або статистичні пояснення виникнення моральних норм або систем цінностей за допомогою так званих емпіричних соціальних наук» [3, с.267].

Ситуація віднесення обґрунтування моральних норм у ірраціональну сферу спричинюється пануванням у філософських та педагогічних теоріях принципу доповнюваності, котрий був запропонований М. Вебером на зразок фізико-математичних наук. «Отже, він став одним із засновників (поряд з екзистенціалістами, з одного боку, та позитивістами – з іншого) системи доповнюваності західної ідеології, згідно з якою практика в суспільних життєвих сферах – політики й господарства – має регулюватись принципами ціннісно нейтральної раціональності, взірцем якої є наука й техніка. У свою чергу, носії цінностей – мораль та релігія – повинні стати виключно приватною сферою: етичні цінності існують за принципом античного політеїзму – кожен індивід мусить вибрати в ситуації відповідальності свого Бога. Однак такий підхід елімінує питання про об'єктивність цінностей і ставить під сумнів їх раціональне обґрунтування, а тому призводить до релятивізму, а в підсумку – до ціннісного нігілізму» [2, с.27].

Тому здається лише послідовним те, що професійна філософія, що розуміє себе як наука, нарешті, сама задалася розробкою етики в сенсі безпосереднього обґрунтування етичних норм або ж якогось останнього принципу етичних норм. Із традиційної етики або практичної філософії в цьому зв'язку виникла аналітична «метаетика», що узагальнено розуміє себе як вільний від цінностей науково-теоретичний опис мовного вживання або ж логічних правил так званого «морального дискурсу» («moral discourse»). Усяка філософія, яка не приходить до угоди із цією трансформацією, тобто всяка філософія, що прагне перебороти тезу про нейтралітет аналітичної метаетики на користь обґрунтування моральних норм, начебто б виводить норми з фактів і тим самим порушує Юмів принцип строгого розрізнення на те, що є, і те, що повинно бути. При цьому будь-яка нормативна етика, на перший погляд, логічно застаріла. Її основи, подібно основам «природного права», викриваються «науковою» філософією як догматична або ідеологічна, а її претензія на значимість клеймується як жалюгідна ілюзія або як авторитарна репресія, що представляє небезпеку для людської волі.

В останньому випадку цікава квазіморальна ангажованість «наукової» філософії, що опинилася в стані стати критикою ідеології в

ім'я лібералізму. Оце власне і є другий аспект парадоксальної проблемної ситуації, з якої ми зіштовхуємося, порушуючи питання про взаємовідношення об'єктивності й етики. Відповідно до цього, універсальна, тобто інтерсуб'єктивно значима етика солідарної відповідальності здається одночасно й необхідною, і неможливою. «На мій погляд, вирішальним є хід міркувань, що евристично виходить із тези, що «об'єктивність» науки, вільної від цінностей, все-таки припускає інтерсуб'єктивну значимість моральних норм. Опрацювання наслідків із цієї тези, у першу чергу, підбиває забобон, що стосується ірраціональної суб'єктивності всіх моральних норм й оцінок» [3, с.297].

Доведення того, що інтерсуб'єктивна значимість моральних норм служить умовою можливості й значимості об'єктивності, може, продемонструвати, що, на відміну від розхожої точки зору, ідею наукової «об'єктивності» не можна відразу ж вважати принциповим аргументом проти можливості інтерсуб'єктивно значимої етики. Отже, подальші міркування дозволяють спростувати такий етично релевантний різновид сцієнтизму, що можливість або неможливість етики ставить у залежність від того, чи можна «редукувати» її у значиму форму до об'єктивності, вільної від цінностей. «Тут виникає цікава паралель між етикою й герменевтикою; тому що остання найбільш успішно відстоїть власні права проти сцієнтизму, показавши, що об'єктивно описуюча й – каузально або статистично – пояснююча наука усе ще припускає методичне значення взаєморозуміння у вимірі (трансцендентальної) інтерсуб'єктивності» [3, с.298].

Рациональна аргументація, передбачувана не тільки у всякій науці, але вже при викладі будь-якої проблеми, припускає значимість універсальних етичних норм. Зокрема, наприклад, пише Апель, буде невірно, посилаючись на Канта, стверджувати, що логіком може бути й диявол. Не можна, щоправда, заперечувати, що логічно правильне використання розуму може бути взяте на службу злою волею попросту як засіб. Тому логіка як теорія нормативно правильного використання розуму є технологією, морально вільною від цінностей (яка, подібно іншим технологіям, становить частину взаємодоповнюючої системи об'єктивності, вільної від цінностей, і суб'єктивного покладання цінностей). І все-таки можна затверджувати, що логіка, а з нею одночасно всі науки й технології, припускає етику як умова власної можливості. Це можна довести наступним міркуванням.

«Логічна значимість аргументів не може бути доведена, якщо в принципі не передбачається співтовариство мислителів, здатних до інтерсуб'єктивного взаєморозуміння й формування консенсусу» [3, с.302]. Навіть фактично самотній мислитель у стані пояснити й до-

вести свою аргументацію лише остільки, оскільки він може в критичній розмові «душі із самою собою» (Платон) інтеріоризувати діалог потенційного інтерсуб'єктивного аргументативного співтовариства. Отут прояснюється, що значимість мислення на самоті принципово залежить від виправдання мовних висловлювань в актуальному аргументативному співтоваристві.

Та все ж, логічне виправдання нашого мислення припускає тепер, поряд з реальним аргументативним співтовариством, ще й слідування якійсь основній моральній нормі. Наприклад неправда, мабуть, зробила б діалог аргументуючих неможливим; але те ж саме стосується й відмови від критичного взаєморозуміння, або від експлікації й виправдання аргументів. Словом: в аргументативному співтоваристві передбачається взаємне визнання всіх його членів як рівноправних партнерів по дискусії, що є виключно етичною нормою.

Інакше кажучи, всі істоти, здатні до мовної комунікації, повинні бути визнані особистостями, тому що вони у всіх своїх учинках і висловленнях є віртуальними партнерами по дискусії, і в необмеженому виправданні мислення не може бути відмовлено жодному з партнерів по дискусії й ні однієї з його віртуальних реплік у дискусії. Саме ця вимога взаємного визнання особистостей як суб'єктів логічної аргументації, а не тільки логічна правильність використання розуму індивідами, дозволяє, на погляд автора, говорити про «етику логіки», що може розглядатися як підстава для оновлення методологічної культури сучасної педагогіки.

«Етика логіки» тут розшукується не просто в конструктивному паралелізмі метаетики й метасцієнтистської «логіки наукового дослідження», але й у реконструктивному поверненні до трансцендентально-прагматичних умов можливості логіки, а тим самим – і педагогічної науки; в апіорі комунікативного співтовариства.

Емпірико-аналітична (що описує й пояснює) наука припускає герменевтичне взаєморозуміння в комунікативному співтоваристві людей, що займаються наукою, однак герменевтичне взаєморозуміння імплікує, серед іншого, і використання всілякої фактичної інформації, тобто – серед інших сучасних умов – і емпірико – аналітичні науки. Оскільки ж герменевтичне взаєморозуміння, крім того, являє собою взаєморозуміння в питанні про потреби й цілі, воно припускає якусь етику, і в той же час його вимагає передбачувана ним етика – разом з інформацією, одержуваною за допомогою емпірико – аналітичної науки.

«І все-таки, якою є ситуація з можливістю осмисленого заперечення тільки що експлікованої структури умов науки, техніки, герме-

невтики й етики? У цьому пункті можна було б, ще раз пославшись на Канта, заперечити, що, з інструменталістським застереженням, і диявол – наприклад, для вдосконалення свого мистецтва переконання або для оволодіння «ноу-хау» наукової технології – міг би брати участь у діалоговій грі– обґрунтування логіки й тим самим в аргументативному співтоваристві, – не відрікаючись від своєї злої волі. Адже – говорячи словами Канта – він може поводитися «згідно обов’язку», не роблячи вчинків «на підставі обов’язку». Із цього начебто виникає, що й повернення до етичних умов можливості логіки, у найкращому разі, у стані привести до «гіпотетичного імперативу», але не до якого б те не було принципу етики в душі Канта» [3, с.304].

Кантове розрізнення для задуму обґрунтування етики виявиться не релевантним, якщо буде показано, що досліджувана нами основна норма поведіння «згідно обов’язку» практично не відрізняється від такої ж норми поведіння «на підставі обов’язку». Відповідно до цієї передумови, релевантним є не той кантовий аргумент, що навіть дияволи, які в стані користуватися своїм розумом, можуть поводитися принципово «згідно обов’язку», але той аргумент, що навіть дияволи повинні поводитися згідно боргу, якщо вони хочуть стати причетними істині. «I от, Ч. С. Пірс звернув увагу на те, що істина, як постулат консенсусу логіки науки, не може бути досягнута кінцевими індивідами й що тому приналежність до аргументативного співтовариства вчених містить у собі принципове подолання егоїзму кінцевих істот, – свого роду самопожертва у душі «логічного соціалізму». Звідси слідує, що в тій мірі, у який диявол побажав би стати членом аргументативного співтовариства, він повинен був би завжди поводитися стосовно його членів (всіх розумних істот) так, немов він переборює егоїзм, а тим самим – і самого себе. Отже, те інструменталістське застереження, яке допускає Кант в цьому випадку втрачає своє значення. Тут начебто є натяк на те, що моральна норма, передбачувана волею до істини, а виходить, і приналежністю до необмеженого аргументативного співтовариства, не може бути «гіпотетичним імперативом» у тому змісті, що мав на увазі Кант: відповідний гіпотетичний імператив мотивований, щонайменше, не «патологічною зацікавленістю» у якійсь емпіричній меті, але, у відомій мірі, практичною зацікавленістю самого теоретичного розуму. У тім, що пошуки істини за умови інтерсуб’єктивного консенсусу повинні передбачати й мораль ідеального комунікативного співтовариства, виявляється, скоріше, сучасний аналог класичного вчення про «трансценденталії»: те, що класична метафізика допускала в якості сущого – тотожність єдиного, благого, істинного – сучасна філософія при історично ризикованому опосередкуванні теорії й практи-

ки усе ще повинна допускати як постулат, необхідний з погляду критики змісту, а – відносно його реалізації – як «принцип надії» [3, с.306].

Те, що етики об'єктивності недостатньо для обґрунтування етики людства в століття науки, можна прояснити за допомогою наступних критичних міркувань із приводу Пірсової концепції наукової етики: Пірс убачав, пише Апель, особливу моральну ангажованість, імпліцитно передбачувану в кожного члена співтовариства натуралістів, у певній абстрагованості від кінцевих (індивідуальних) життєвих інтересів. Натураліст, відповідно Пірсу, повинен могти ідентифікувати себе з якимсь необмеженим співтовариством експериментаторів (будучи замінним його членом), про яке він знає, що воно не досягне при його житті своєї мети, установлення остаточної істини. В передбачуваному тут осмисленні самопожертвування індивідуальністю, Пірс начебто вбачав щось подібне до парадигми морального осмислення взагалі, і тому від екстраполяції наукової етики він очікував раціоналізації універсума ще й у дусі етики «еволюційної любові». Однак спроба відтворити цю екстраполяцію й сформулювати етичний імператив на шляху Пірсової «самопожертви» показує, що тут має місце абсолютизація якогось життєвого інтересу, такої потреби, яку саму ще необхідно виправдати в «співтоваристві аргументуючих».

Це міркування показує, що співтовариство аргументуючи не тожне співтовариству вчених, хоча й передбачається останнім. До аргументаційних апіорі ставиться вимога виправдати не тільки всі «твердження» науки, але й, поверх того, всі людські вимоги (навіть імпліцитні вимоги одних людей до інших, що втримуються у вчинках й інститутах). Хто аргументує, той імпліцитно визнає всілякі вимоги всіх членів комунікативного співтовариства, які можна виправдати розумними доказами (інакше вимога аргументації тематично обмежилася б самим собою), і в той же час зобов'язується виправдати аргументами всі власні вимоги до інших. Крім того, члени комунікативного співтовариства (а імпліцитно це значать: всі мислячі істоти) зобов'язуються також ураховувати всі можливі вимоги всіх можливих його членів, тобто всі людські потреби, наскільки вони можуть висувати вимоги перед своїми ближніми. Людські потреби є етично релевантними в якості міжособистісно повідомлюваних вимог; їх варто визнавати в тій мірі, у якій вони можуть бути міжособистісно виправданими за допомогою аргументів. В необхідній готовності до виправдання особистих потреб як міжособистісних вимог є аналогія до необхідного Пірсу самопожертвування, зрозуміло, у тій мірі, у якій суб'єктивність реалізації егоїстичних інтересів можна принести в жертву трансуб'єктивності аргументативного представництва

інтересів. Однак тут є вимога саме не жертвувати кінцевими, індивідуальними інтересами людей без необхідності. Зміст моральної аргументації можна виразити в зовсім не новому принципі, що говорить, що справі комунікативного співтовариства можуть служити всілякі потреби людей як можливі вимоги, які можна гармонізувати з потребами всіх інших на шляху аргументації. При цьому вимальовується основний принцип комунікативної етики, у той же час являючи собою спочатку відсутню основу етики демократичного формування волі за допомогою угоди («конвенції»). Змальована основна норма не тільки знаходить обов'язковість у силу свого фактичного визнання тими, хто складає угоду («договірна модель»), але й зобов'язує тих, хто в процесі соціалізації досяг «комунікативної компетенції», у кожній справі, що зачіпає інтереси (можливі вимоги) інших, прагнути до угоди з метою формування солідарної волі; і лише ця основна норма – а, приміром, не факт певної угоди – забезпечує моральну обов'язковість окремим угодам, що відповідають нормі. Суб'єктивні рішення совісті індивідів, що вимагаються християнською традицією й секуляризовані лібералізмом й екзистенціалізмом тепер апіорі опосередковані вимогою інтерсуб'єктивної значимості – завдяки тому, що кожен індивід заздалегідь визнає публічну аргументацію як експлікацію всіляких критеріїв значимості, а тим самим – і розумного формування волі. Тим самим «методичний соліпсизм» долається й у сфері етики.

Отже, представники комунікативної теорії за умов кризи як релігійного, так і раціоналістичного (що вже очевидно) світогляду ставлять перед собою завдання побудови принципів нової етики, етики відповідальності, яка б виконувала функцію критичної, або легітимуючої, інстанції і здійснювала контроль за розвитком сучасного суспільства. Прийняття засадничої норми комунікативної етики (визнання потреб інших, як загальнозначущих, за умови гармонізації їх з власними під час аргументативного дискурсу) дозволяє гармонізувати діяльність суб'єктів педагогічного процесу зокрема як розумного та здатного до порозуміння, з навколишнім соціальним і природним світом.

Засаднича норма комунікативної етики також має наслідки для інтерпретації постулату породження істини в контексті доктринально-ідеологічної частини методологічної культури. Оскільки суб'єкти для передавання істини повинні вступати в комунікацію, для них можна зробити висновок: індивід існує як обмежуючий свою індивідуальність член комунікативного співтовариства. Комунікативне товариство завжди перебуває в обміні продуктами праці, думок, знань. Власне самі знання набувають статусу раціональних під час такої комунікації. А сама комунікація постає як така, що є неможливою без етичної

норми, що узасадничує її. Тобто без етичної норми нівелюється сама комунікація і домагання на істинність та раціональність.

Література

1. *Лук'янець В. С.* Сучасний філософський дискурс: Оновлення методологічної культури: монографія / В. С. Лук'янець, О. М. Кравченко, Л. В. Озатовська. – К., 2000. – 304 с.
2. *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія / Єрмоленко А. М. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
3. *Апель К. О.* Трансформація філософії / Апель К. О.; [пер. В. Куренного, Б. Скуратова]. – М.: Логос, 2001. – 344 с.

Мельник О.Е.

**КОМУНИКАТИВНАЯ РАЦИОНАЛЬНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ
СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ**

Автор доказывает, что в условиях глобализации рыночная речь обобщает все межчеловеческие отношения из-за эгоистической ориентации личности, поэтому социальная связь, основанная на взаимном признании, не укладывается в понятие договора или рационального выбора. Актуализируется необходимость обращения философии образования к студиям, связанных с современными поисками этики для современного мира, в частности с проектом практической коммуникативной философии образования.

Ключевые слова: коммуникативная рациональность, философия образования, трансцендентальная прагматика, дискурсивная этика, ценности.

Melnyk O.E.

**COMMUNICATIVE RATIONALITY IN THE CONTEXT OF
CONTEMPORARY PHILOSOPHY
OF EDUCATION**

Backed by leading representatives of transcendental (ideal) speech pragmatics (K.-O. Apel, Habermas, C. Kuhlman, David Boler, P. Ulrich etc.) we investigate the basic postulates of communicative philosophy, as a new paradigm of modern philosophy. The theory of communicative action, according to the author, was aimed at identifying more fundamental principles of general and obvious knowledge and accuracy and universality of ethics and values. It means that communication, achieving its perfect form in the discourse, has become the means by which individuals would be able to discuss and justify their norms and values.

The basic postulate of transcendental pragmatics – communicative or discursive ethics – is the postulate of the birth of truth. The studies of this becomes possible only if the opinion is expressed through language and shown in the form of a text, in which it is constituted in the specially designed forms of language. The text appears as a special system, which is characterised by completeness and integrity, as well as by internal coherence and consistency. It is in the text that the conscious-

ness of the subject can actualize itself because the exchange of knowledge and experiences, emotions, values, ideals and norms is not possible without generation and interpretation of texts. So, the text becomes a source of information and knowledge about a particular subject reality, and in this sense it is a fundamental concept of culture.

The concept of truth in this case means something that fulfills the requirements of mental communication accompanying the discourse. So, it's the adherence to certain procedures that outlines the process of obtaining information, namely the identifying of the main theses of the author, the formulation of your own contra-theses, allocation of mental space, in which the dialogue is going on. It means that the emphasis is laid not on the fact that something is definitely perceived as the truth, but on the process of the generation of the truth. So, the task is not to convey the truth, but to actualize the relation to the truth, to make it the subject of reflection, criticism and understanding. When the truth is associated with the communication between two or more subjects, that is with intersubjectivity, there appears a moral and normative discourse and the need to solve the issues of ethics and education in the doctrinally-ideological sphere.

It is emphasised that the first important step in solving the problem of educational communication is to examine the correlation between ethics and logic in the functioning of the participants of the educational process by means of meaningful communication. Actually, education, besides the communication between professionals, is functioning and implemented adequately only when there is meaningful communication. And here two important issues are raised. The first one is connected with the understanding of the relationship between science and ethics in modern industrial society, i.e. the ethics of responsibility for the fate of a planetary civilization generated by technological consequences of science, the second one is connected with the relationship between objectivity and ethics. The conclusion is that the representatives of the theory of communication in times of the crisis of the religious and rationalistic philosophy set themselves a task of finding new principles of ethics, the ethics of responsibility that would fulfill the critical or legitimate function and oversee the development of modern society. The adoption of a fundamental norm of communicative ethics (recognition of the needs of others as universally valid, provided they harmonize with your own during the argumentative discourse) can harmonize the activities of the subjects of pedagogical process. Communicative society is always in the process of exchanging products of labor, thoughts and knowledge. Actually, it is during such communication that the knowledge acquires the status of rational knowledge. And communication presents itself as being impossible without ethical rules. So, communication itself and the claim for truth and rationality are leveled without ethical norms.

Keywords: *communication rationality, philosophy of education, transcendental pragmatics, discourse ethics, values.*

Надійшла до редакції 17.03.2016 р.